

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV MITT, RAPPORT 2007:3

ARKEOLOGISK FÖRUNTERSÖKNING

Hospitalets Quarter

Odlingsmark i stadens utkant

Södermanland, Strängnäs stad,

kvarteret S:t Göran 3 och 4, RAÄ 314

Mathias Bäck

UV MITT, RAPPORT 2007:3
ARKEOLOGISK FÖRUNTERSÖKNING

Hospitalets Quarter

Odlingsmark i stadens utkant
Södermanland, Strängnäs stad,
kvarteret S:t Göran 3 och 4, RAÄ 314
Dnr 422-3019-2006
Mathias Bäck

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Mitt

Instrumentvägen 19

126 53 HÄGERSTEN

Tel. 08-5191 8200

Fax 08-5191 8459

www.raa.se/uv

uvmitt@raa.se

© 2007 Riksantikvarieämbetet

UV Mitt, rapport 2007:3

ISSN 1403-9044

Kart- och ritmaterial Karlis Graufelds

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

Layout Soili Franzén

Omslagsbild Framsida: Den trånga gården i S:t Görän 3 innebar att endast en liten maskin kunde genomföra uppdraget...

Baksida: ...att ta sig in genom porten som delvis fick sågas sönder. Foto Mathias Bäck.

Tryck EO Grafiska, Stockholm 2007

Innehåll

Inledning 5

Antikvarisk bakgrund 6

Arkeologisk potential 8

Målsättning 10

Metod 11

Undersökningresultat 15

S:t Göran 3 15

Schakt 4 (31,3 m²) 15

S:t Göran 4 18

Schakt 1 (15,3 m²) 18

Schakt 2 (15,9 m²) 18

Schakt 3 (41 m²) 18

Fyndmaterial och kronologi 20

Slutsatser – arkeologisk potential 22

Referenser 23

Administrativa uppgifter 24

Bilagor 25

1. Kontexttabell 25

2. Fyndtabell 26

3. Dokumentation av kulturlager och deras nedbrytning 28

Figurer

1. Förundersökningens läge i förhållande till den äldsta bevarade kartan som geokodats och sammanförts med dagens stadsbild. Skala 1:5 000. 4
2. Innergården som undersöktes i S:t Göran 3. Byggnaden till höger är den i texten omtalade biografen. Bilden är tagen från öster. Foto. 9
3. Det var ett närmast vetenskapligt projekt att få in grävmaskinen till undersökningsområdet i S:t Göran 3. Som minst skiljde det 5 millimeter mellan maskinen och portens tak. Foto. 11
4. Förundersökningsområdet i S:t Göran 4. Foto. 12
5. Schaktplan över de fyra förundersökta schakten i kvarteret S:t Göran 3 och 4. Skala 1:700. 14
6. Den trånga innergården skapade problem med dumpmassorna. Foto. 15
7. Plan över de i schakten påträffade kontexterna. Skala 1:250. 16
8. Stenarna A360 i det nordvästra hörnet av schaktet. Observera fläckarna i sanden, vilket sannolikt är spår av humleodlingen på 1600-talet. Foto. 17
9. Kommer han att kunna ta sig loss? Ett bra exempel på logistiska problem som ofta uppträder vid stadsarkeologiska undersökningar. Foto. 17
11. Nedgrävningen A334 i det sydöstra hörnet av schakt 3 i S:t Göran 4. Foto. 19
12. Beställaren Johan H. Larson, Hotell Rogge AB, visade ett stort intresse under hela förundersökningen. Foto. 19
10. Delar av det mycket söndergrävda odlingslagret A233 kan ses i den mellersta delen av sektionen. Foto. 19
13. Profil 346. Skala 1:40. 20

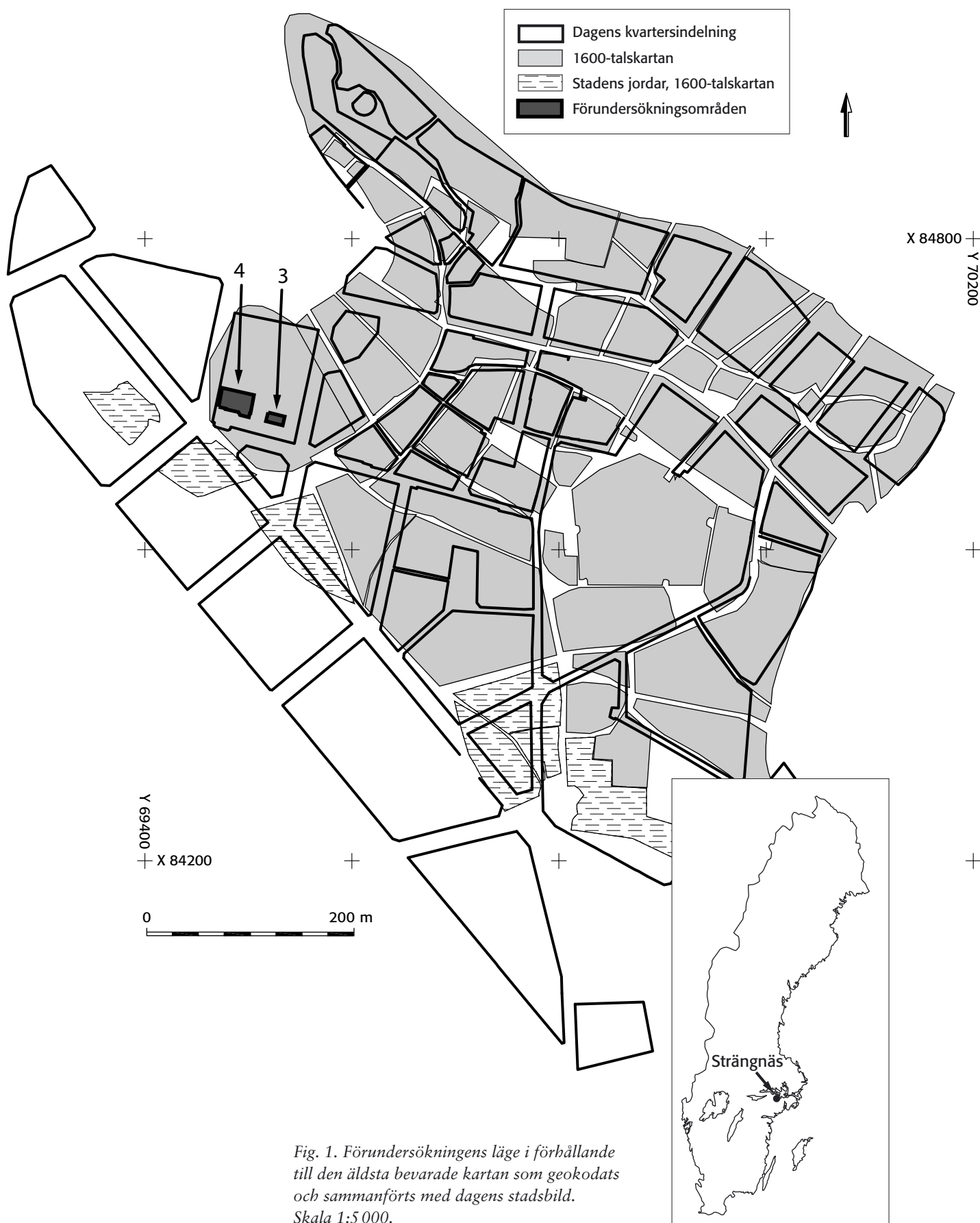

Fig. 1. Förundersökningens läge i förhållande till den äldsta bevarade kartan som geokodats och sammanförts med dagens stadsbild. Skala 1:5 000.

Inledning

Med anledning av att Hotell Rogge AB avser att anlägga ett flervåningshus och garage i kvarteret S:t Göran, fastigheterna 3 och 4 genomfördes på Länsstyrelsen i Södermanlands län begäran en arkeologisk förundersökning på de två tomterna i 2–5 oktober 2006. Förundersökningsområdet omfattade en yta på 1 500 m².

Kvarteret ligger vid Västerviken, i den medeltida stadens västra utkant. (fig. 1) Enligt den äldsta kartan över Strängnäs (omkring år 1640) ligger nuvarande kvarteret S:t Göran inom vad som då benämndes *Hospitalets quarter*. Området har vid något tillfälle utsatts för en kraftig utschaktning samt återfyllts. När detta har skett är dock oklart. Tidigare undersökningar som gjorts inom och i gatorna runt om kvarteret har påvisat dateringar från 1500-talet och framåt.

Antikvarisk bakgrund

Såväl inom som i gatorna runt om kvarteret S:t Göran har ett antal mindre undersökningar genomförts. I slutet av 1800-talet påträffades sekundärbränt tegel samt byggnadsrester av tegel i Källgatans södra del (SR 4 och 32, Järpe 1979). I kvarteret Lagmannen strax söder om S:t Göran påträffades 1907 ett antal gravar i samband med schaktningsarbeten (SR 36, Järpe 1979).

År 1978 grävdes för telekabel i Trädgårdsgatan, mellan Nikandergatan och Källgatan (SR 61). Ledningsschaktet drogs framför allt i gamla kabelgravar. Något mer homogena kulturlager uppträdde mot schaktets botten, men berördes inte nämnvärt. I korsningen Järnvägsgatan/Trädgårdsgatan påträffades en grändbeläggning som stämmer väl överens med läget för Strängnäs västra utfart på den äldsta kartan. Kulturlagertjockleken översteg inte 0,25 meter, men schaktet grävdes i princip uteslutande i senare fyllningslager och grävdes inte heller i botten (Elfwendahl, rapport i ATA).

År 1987 genomfördes en antikvarisk kontroll i Gyllenhjelmsgatans västra del och Trädgårdsgatans mitt (SR 63). Mellan 0,2 och 0,7 meter tjocka kulturlager påträffades. De fynd som hittades kunde dateras till 1600- och 1700-talet. Under kulturlagret, i Gyllenhjelmsgatan påträffades två gravliknande nedgrävningar som innehöll obrända ben (Hedman, rapport i ATA).

År 1991 gjordes en arkeologisk förundersökning föranledd av en VA-schaktning i Källgatan. Två schakt grävdes (SR 43A och 43B). Resultatet visade att det fanns mellan 0,1 och 0,6 meter tjocka kulturlager i gatan. I det mindre schaktet framkom en grop packad med sekundärbränt tegel. Resultaten förstärkte den tidigare tolkningen av att området hyst tegelugnar och möjligen ett tegelbruk (Beronius, rapport i ATA).

Under åren 1991 och 1992 genomfördes en förundersökning i Järnvägsgatan (SR 67A–F). Totalt grävdes åtta schakt, vari lämningar från minst fem hus och två gatläggningar påträffades. Husens konstruktion kunde inte fastställas, dock kunde man ana att de varit knuttimrade. I ett av schakten fanns delar av en ugn som kan indikera bostadshus (SR 67D). I ett annat schakt påträffades ett 0,3 meter tjockt träflislager i ett hus, vilket skulle kunna indikera rester av snickeriverksamhet (SR 67E). Kulturlagertjockleken varierade mellan 0,2 och 0,5 meter. Med ledning av de påträffade fynden husen kunde inte dateras närmare än till perioden 1500–1800. En intressant detalj är att ett brandlager som påträffades under en stenläggning i schakt 4 (SR 67d) kan ha varit rester av 1535 års brand. Byggnadslämningarna tolkades dock tillhöra hospitalet (Persson 1994).

Mellan november 1998 och januari 1999 genomförde Sörmlands museum en förundersökning i kvarteret Lagmannen (SR 78A–H). Tolv små schakt (det största var 2,7×2,5 m stort) grävdes och lämningar av kulturlager, en syllstensrad samt fyndmaterial med ursprung i den äldre stadsbebyggelsen påträffades i nio av schakten. Fyndmaterialet kunde dateras till 1700-, 1800- och 1900-tal. Inga gravar påträffades, men enligt den osteologiska analysen utgjordes nästan hälften av det tillvaratagna materialet av människoben. Detta stärker de tidigare iakttagelserna om en kyrkogård i området, troligen

tillhörande hospitalets begravningsplats. Kulturlagertjockleken varierade mellan 0,2 och 0,7 meter (Norberg 1999).

År 1989 genomfördes den hittills enda förundersökningen inom kvarteret S:t Göran (SR 52 A–F). Totalt undersöktes sex schakt, som sammanlagt upptog cirka 70×2 löpmeter. Området var bitvis mycket stört av sentida markingrepp och kulturlager kunde endast konstateras i mindre sammanhängande delar. Kulturlagrens maximala tjocklek uppgick till 0,2 meter. Kulturlagren utgjordes i huvudsak av avfallsmaterial från 1800-tal och 1900-talets början. De äldsta konstaterade dateringarna utgår från föremålsfynd, främst från påträffade kritpipsfragment vilka daterats till 1700-tal (Ljung, rapport i ATA).

Arkeologiska undersökningar genomförda efter publiceringen av Medeltidsstadsrapporten har i samband med utarbetandet av ett stadsarkeologiskt GIS för Strängnäs, erhållit nya nummer i stadsarkeologiskt register, SR (Bäck u. å.). Arkeologiska undersökningar med SR-nummer över 38 finns således endast i det GIS som skapats över Strängnäs och som finns på Länsstyrelsen i Nyköping samt på UV Mitt i Stockholm.

Arkeologisk potential

Samtliga större arkeologiska undersökningar i Strängnäs har genomförts före 1980-talets mitt. Samtliga undersökningar genomförda efter 1980-talets mitt inskränker sig till förundersökningar, schaktningsövervakningar och antikvariska iakttagelser, företrädesvis i nuvarande gatumiljö. Med andra ord kan vi konstatera att mycket få arkeologiska undersökningar på tomtmark genomförts i Strängnäs med moderna undersökningsmetoder. Detta innebär givetvis konsekvenser för källvärdet av befintliga arkeologiska uppgifter, i första hand vad gäller kontextuella kopplingar mellan byggnadslämningar och daterande fyndmaterial och därmed vad de olika dateringarna egentligen representerar (Bäck u. å.). Undersökningen i kvarteret S:t Göran var således till att börja med principiellt viktig för kunskapsuppbyggnaden eventuell bebyggelses karaktär och tomtmarkens strukturering.

I samband med regleringsplanerna för Strängnäs beslutades om anläggande av Trädgårdsgatan år 1646 och Gyllenhjelmmsgatan (tidigare Stora Nya Kyrkogatan) år 1648 (Ahlberg 2005:545). Dessa nya rätlinjiga gator strålar samman strax söder om det aktuella undersökningsområdet i kvarteret S:t Göran. Ett kartöverlägg mellan dagens karta och en av regleringskartorna från 1640-talet avslöjar att detta gatumöte kommit att ta i anspråk hela den södra delen av hospitalskvarteret. De hittills enda genomförda undersökningarna inom kvarteret (Ljung, rapport i ATA) redovisade relativt förstörda äldre kulturlager och dateringar som inte sträckte sig längre tillbaka än till postregleringstid. Kvarteret S:t Göran ligger topografiskt lågt men med utgångspunkt i höjdkurvorna bör undersökningsområdet vara beläget mellan fyra och fem meter över nuvarande strandlinje varför man inte helt kan utesluta förekomsten av medeltida lämningar väster om Hospitalsgatan även om inga medeltida dateringar finns från detta område i nuläget.

Nuvarande kvarteret S:t Göran är till största delen belägen inom den tomt som på den äldsta kartan över Strängnäs benämns *Hospitals Quarter* (fig. 1, s. 4). Då församlingshem och pastorsexpedition skulle byggas i staden revs, år 1906, kvarstående murverk från det medeltida hospitalet (Collmar 1959:740). Kända äldre aktiviteter och byggnader som skulle kunna komma att beröras av arbetsföretaget var således hospitalet (äldsta belägg 1325) och S:t Göran/S:t Örjans kapell (äldsta belägg 1390). Hospitalets läge vid Västerviken kan beläggas från år 1382 (Collmar 1959:725). Ett äldre S:t Örjans/S:t Göransgille (träkapell?) från 1300-talet kan möjligen ha ersatts av ett nytt (sten?) kapell 1455. Dessa byggnaders exakta läge i staden är inte känt men sannolikt har de legat i den östra och södra delen av *Hospital Quarter* motsvarande korsningen Gyllenhjelmmsgatan–Järnvägsgatan–Hospitalsgatan och i det nuvarande kvarteret Västertull. I Gyllenhjelmmsgatan och i kvarteret Lagmannen har vid tidigare undersökningar påträffats två möjliga gravar respektive omdeponerade människoben (Hedman, rapport i ATA; Norberg 1999). Även vid äldre grundgrävningar i området har stora mängder människoben påträffats (Collmar 1959:725). Detta kan tas som intäkt för att en kyrkogård knuten till hospitalet torde ha funnits i närområdet. Det aktuella undersökningsområdet är beläget endast 30–70 meter norr- och nordväst

Fig. 2. Innergården som undersöktes i S:t Göran 3. Byggnaden till höger är den i texten omtalade biografen. Bilden är tagen från öster. Foto: Mathias Bäck (U4602_1).

om dessa skelettfynd varför man innan undersökning inte kunde utesluta att gravar eller omdeponeringar efter begravningar skulle komma att påträffas inom förundersökningsområdet. Av kartanalysen torde det vara mindre troligt att byggnadslämningar efter hospitalet eller kapellet påträffas, men detta kunde givetvis inte uteslutas.

I den östra delen av kvarteret fanns det möjligheter att lämningar efter det vid flera tillfällen om/nybyggda hospitalet skulle kunna ha påträffats. Den sista nybyggnationen förefaller ha skett år 1736. Det var i samband med rivningen av bland annat dessa byggnader som man påträffade medeltida valv och källare från det äldsta hospitalet. Kort sagt fanns vissa förutsättningar att påträffa rester av flera generationer av hospitalet inom fastigheten S:t Göran 3 (fig. 2).

Målsättning

Förundersökningens övergripande målsättning var att klargöra fornlämningens bevarandegrad och om det överhuvudtaget fanns bevarade kulturlager i kvarteret. I de fall sådana påträffades skulle dessa tidfästas och kvalitetsbedömas. Förundersökningens målsättning var vidare enligt Länsstyrelsens kravspecifikation att söka klargöra:

- Eventuella kulturlagers utbredning och tjocklek, förekomst av konstruktioner, fyndinnehåll och bevarandegrad. Värdera möjligheten till kontextuella kopplingar mellan eventuella byggnadslämningar och daterande fynd.
- Eventuella strukturers datering.
- Bevarandeförhållandena för olika fyndmaterial/fyndkategorier.
- I vilken mån en särskild arkeologisk undersökning skall utföras av aktuella delar av fornlämning RAÄ 314 innan byggnadsarbetena kan ske inom området. Detta innefattar en beräkning av eventuella kostnader inför en sådan undersökning.

Metod

Moderna massor och material schaktades bort med maskin. Målsättningen var att ta upp en så stor yta som möjligt för att få en så komplett bild som möjligt av förekomst och status hos bevarade kulturlager inom undersökningsområdet. Schakten grävdes ned till relevanta kulturlagers övre yta för att snabbt erhålla en bild av områdets eventuella bebyggelseämningar, andra relevanta strukturer, bevarandegrad samt störningar. I detta skede utgjorde fyndmaterialet och i synnerhet keramiken ett viktigt material. Med utgångspunkt i kulturlagrens karaktär och omfattning handgrävdes delar av dessa till orörd marknivå. De praktiska förutsättningarna på de två tomterna var litet olika. Detta innebar till exempel att en mindre grävmaskin användes för att kunna ta sig in på S:t Görän 3 vilket var en innergård som bara kunde nås genom en trång port (fig. 3). Undersökningen i S:t Görän 4 genomfördes i etapper på så vis att en del av den nuvarande parkeringsplatsen spärrades

Fig. 3. Det var ett närmast vetenskapligt projekt att få in grävmaskinen till undersökningsområdet i S:t Görän 3. Som minst skiljde det 5 millimeter mellan maskinen och portens tak. Foto från väster: Mathias Bäck (U4602_2).

för undersökning medan den andra hölls öppen (fig. 4). När schakten lagts igen i det första delområdet och öppnats för parkering kunde den andra delen friställas för det arkeologiska projektet. Vid besiktning på plats den 13 september 2006 kunde konstateras att den bebyggda norra delen av fastigheten S:t Göran 3 hyste en biograf som till helhet har ett golv som är nedsänkt från uppskattningsvis en till två meter under nuvarande markyta. Bedömningen gjordes att det inte torde finnas bevarade kulturlager i denna del av undersökningsområdet. Den återstående cirka 150 m² stora ytan var till del störd av ledningsdragningar, brunnar, trappor och frischakt för stående bebyggelse. Det enda schaktet på denna tomt togs därför upp i områdets västra del. Schaktet gjordes så stort som möjligt med hänseende till kända störningar och skulle i princip komma att omfatta den undersökningsbara ytan vid en eventuell särskild arkeologisk undersökning, det vill säga nära en totalavbaning.

Fältundersökningen genomfördes utifrån en konsekvent tillämpning av en kontextuell undersökningsmetod (se t.ex. Larsson 2000, Larsson & Johansson-Hervén 1998). Det innebär att samtliga stratigrafiska enheter (kon-

Fig. 4. Förundersökningsområdet i S:t Göran 4. Foto från öster: Mathias Bäck (U4602_3).

texter) undersöktes för sig i omvänd stratigrafisk ordning. Samtliga kontexter inordnas i en så kallad Harris-matris i relation till relativ tid varefter de, i den mån det är möjligt, grupperas i kulturhistoriska och analytiskt meningsbärande enheter. Metodvalet medför möjligheter till analyser av det arkeologiska materialet som annars svårligen låter sig göras. Bland annat kommer materialet att kunna dateras med mycket hög upplösning. Många av de källkritiska problem som annars är vanliga som resultat av andra undersökningsmetoder undanröjs. Kontextgrupperna beskrevs och tolkades i fri text utifrån en speciellt framtagen lathund, som i modifierad form använts med framgång på flera utgrävningar i stratifierade miljöer.

Plandokumentation gjordes digitalt med totalstation och kompletterades med en manuellt upprättad sektionsritning. Dessutom upprättades skriftliga beskrivningar och digital fotodokumentation. Fynden har registrerats och dokumenterats. Delar av fynden kommer att kasseras efter registrering. Detta rör i första hand sentida spik och glas. Ett urval kommer att finnas på Historiska museet (SHM) i Stockholm för fyndfördelning.

All dokumentation gjordes i UV:s dokumentationsprogram Intrasis.

Graden av nedbrytning av kulturlagren dokumenterades enligt en blankett för detta. Syftet är att kunskapen om bevarandegraden av Strängnäs kulturlager kan börja uppdateras, och blanketten föreslås användas vid varje ingrepp i stadens kulturlager.

Den valda metoden innebär att man fick en bra helhetsbild av störningsfrekvens och kulturlagerstatus och att en mer koncentrerad och välprioriterad insats därför kan göras i framtida arkeologiska projekt i närområdet. Att förundersöka mindre schakt gör bedömningen av fornlämningens art och status mer osäker vilket får konsekvenser vid eventuella särskilda arkeologiska undersökningar.

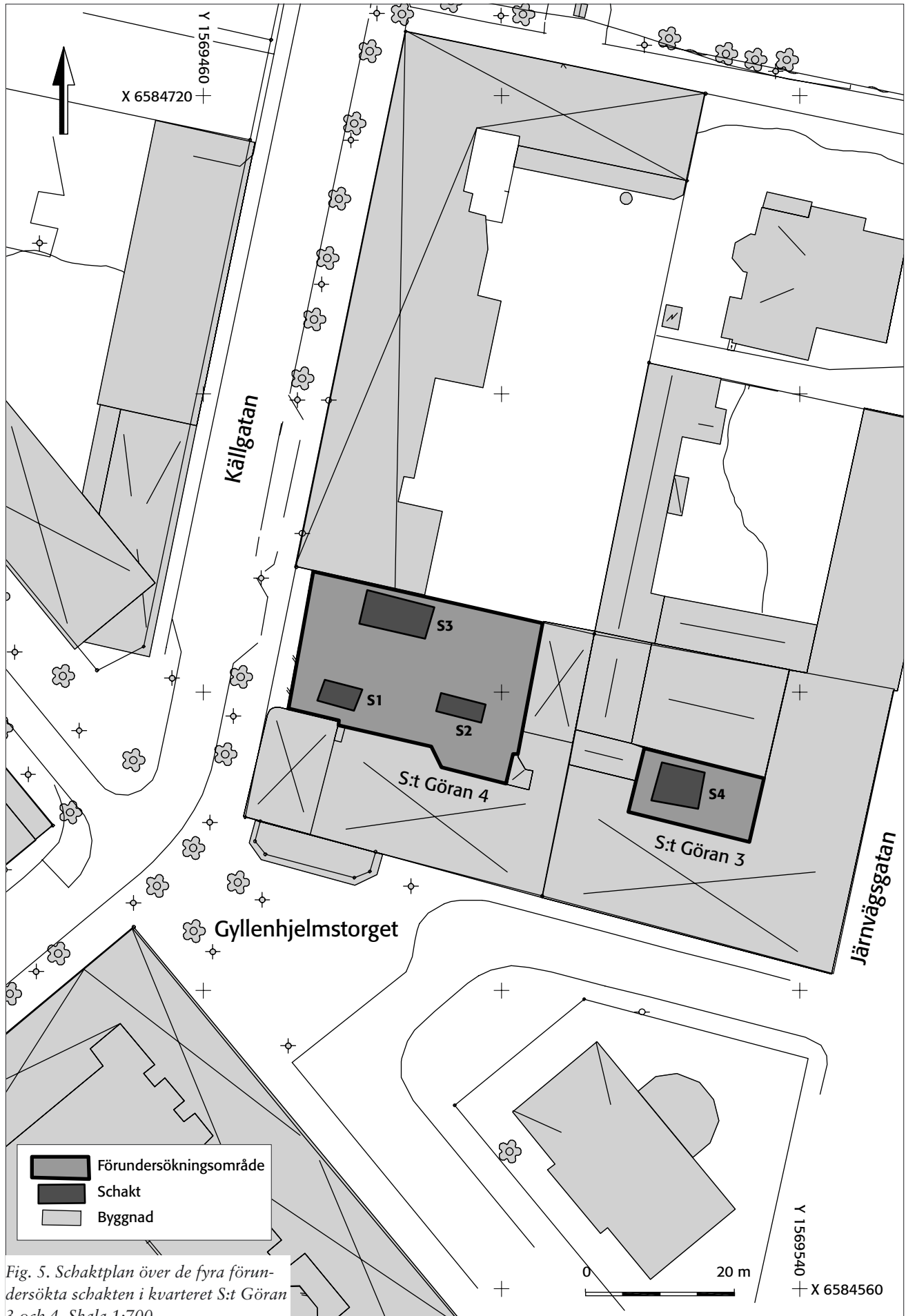

Fig. 5. Schaktplan över de fyra förundersökta schakten i kvarteret S:t Görän 3 och 4. Skala 1:700.

Undersökningsresultat

S:t Göran 3

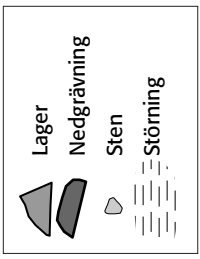
Schakt 4 (31,3 m²)

Endast ett schakt upptogs i denna del av förundersökningsområdet (fig. 5). Anledningen till detta var kännedom om befintliga störningar på tomten. I den östra delen av tomten fanns både optokabel och fjärrvärme nedgrävda. Dessutom fanns runt en stor del av tomten trappor till lägenheter och takterrass samt i den centrala, östra delen ett par brunnar (fig. 6). Den yta som togs upp motsvarar således i stora drag den optimala ytan som skulle kunna undersökas vid en särskild arkeologisk undersökning. Under den asfalterade gårdsplanen fanns en cirka 0,15 meter tjock betongplatta vilken antingen utgjort en äldre gårdsbeläggning eller ett golv till en tvättstuga eller liknande. Lämningarna efter denna byggnad vilade direkt på ett underliggande sandigt humöst kulturlager A356 (fig. 7). Till karaktären påminde detta om odlings-

Fig. 6. Den trånga innergården skapade problem med dumpmassorna. Foto från väster: Mathias Bäck (U4602_4).

X 6584660
Y 1569520

+ + + +

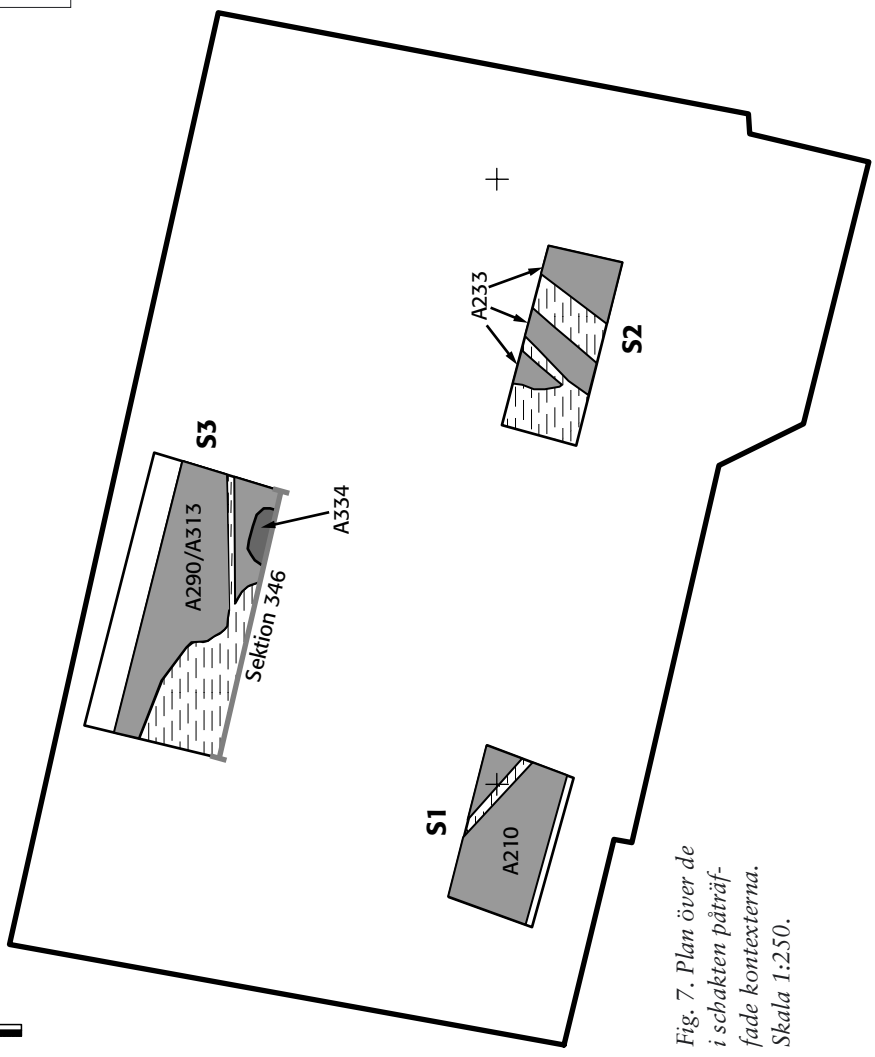
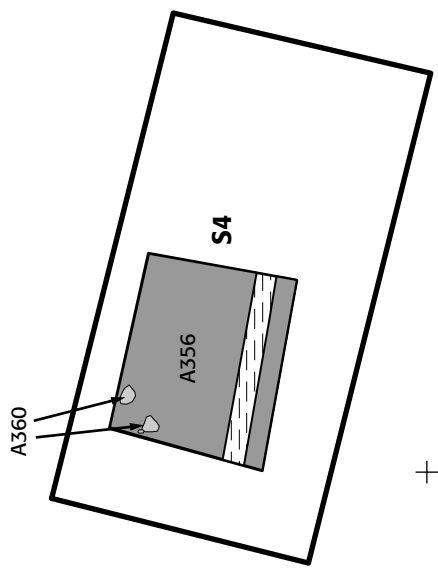

Fig. 7. Plan över de i schakten påträffade kontexterna. Skala 1:250.

+

+

X 6584620
Y 1569480

lagren i S:t Göran 4 men innehöll betydligt större mängder byggnadsavfall i form av tegelkross. I det nordvästra hörnet av schaktet påträffade ett par större stenar (A360) vilka låg i den orörda sanden och täcktes av det sandiga, humösa kulturlagret (fig. 8). Möjligen kan dessa utgöra rester av en byggnad. Då inga andra spår av bebyggelse framkom i schaktet torde denna eventuella byggnad ha sträckt sig åt väster och norr och är därför till största delen förstörd av den befintliga bebyggelsen på tomten. Cirka 12 m² av kulturlagret handgrävdes i syfte att ta tillvara en tillräcklig mängd föremålsfynd för att få en bild av lagrets tidsinnehåll (fig. 9). Fyndmaterialet i lagret har en samlad kronologisk spännvidd från 1500-talets mitt till 1900-talets början. En skärva av stengods producerats i Köln är det äldsta daterbara fyndet. Detta kärl har tillverkats cirka 1525–1550.

Kulturlagrets (A356) övre respektive nedre nivåer ligger på +4,62– +4,18 RH70.

Fig. 8. Stenarna A360 i det nordvästra hörnet av schaktet. Observera fläckarna i sanden, vilket sannolikt är spår av humleodlingen på 1600-talet. Foto från sydöst: Mathias Bäck (U4602_5).

Fig. 9. Kommer han att kunna ta sig loss? Ett bra exempel på logistiska problem som ofta uppträder vid stadsarkeologiska undersökningar. Foto från öster: Mathias Bäck (U4602_6).

S:t Göran 4

Tre schakt togs upp på denna tomt. Schaktens placering i förundersökningsområdet är resultatet av förkunskap om kända störningar på tomten. Bland annat har vid brunnsgrävning påträffats en smörjgrop eller liknande som sannolikt hänger samman med den bensinstation som stod på platsen tidigare. Vidare finns i den södra och östra delen av förundersökningsområdet omfattande ledningsdragningar i form av till exempel optokabel och fjärrvärme. Under asfalten fanns i samtliga schakt påförda bärlager med en mäktighet om cirka 0,4–0,5 meter. Direkt under dessa påträffades i samtliga schakt ett 0,3–0,6 meter tjockt odlingslager (A210, A233, A290) (fig. 7). Den övre delen bestod på vissa ställen av yngre material med mer grus och tegelflis (A313). Dessa lager bör betraktas som marklager vilka täckts under 1900-talets början. Sannolikt är den övre delen av dessa lager skadade varför det inte går att säga något om deras ursprungliga mäktighet. De lager vilka identifierats som odlingsjord innehöll mindre mängder tegel och grus och bestod i huvudsak av sandig humus. Fyndmaterialet i lagren (inklusive den övre delen) har en samlad kronologisk spännvidd från 1600-talets andra hälft till 1900-talets början. Odlingslagret förekom i samtliga undersökta schakt. Ett likartat lager har också påträffats vid undersökningar i Gyllenhjelmstorget.

Schakt 1 (15,3 m²)

Odlingslagret A210 som påträffades direkt under bärlager hade en tjocklek som varierade mellan 0,4 och 0,6 meter. Lagret täckte större delen av schaktet och återfanns även under den optokabel (TX204) som påträffades. I den södra delen av schaktet fanns en nedgrävningskant som sannolikt är frischaktet för hotell Rogge (1920-tal). I botten fanns sedimenterad sand och lera varvat i tunna skikt.

Kulturlagrets (A210) övre respektive nedre nivåer ligger på +5,11– +4,55 RH70.

Schakt 2 (15,9 m²)

Odlingslagret A233 som påträffades direkt under bärlager hade en tjocklek som varierade mellan 0,3 och 0,5 meter. Lagret var genombrutet av flera ledningsdragningar i form av avlopp, dagvatten? Samt äldre, ej aktiva, elkablar (fig. 10).

Kulturlagrets (A233) övre respektive nedre nivåer ligger på +4,77– +4,23 RH70.

Schakt 3 (41 m²)

Direkt under bärlagren påträffades ett marklager som bestod av grus- och sandblandat humus (A313). Detta var till karaktären mycket likt det underliggande odlingslagret men innehöll mer grus och recent fyndmaterial. I schaktets sydöstra del fanns en rundoval nedgrävning/grop (A334) som var cirka 1,8 meter lång och minst 0,6 meter bred (fig. 11). Denna hade grävts genom odlingslagret A290. Innehållet i nedgrävningen/gropen bestod av horisontella lager som tillsynes utgjordes av sand från bottengrävning och delar av det genomgrävda odlingslagret. Möjligen har gropen tidvis stått öppen och att sandskiktet sedimenterat. I den övre delen av nedgrävningen finns en ljusbrun tunn strimma av organiskt material. Nedgrävningens funktion är oklar. Klart är dock att den återfyllts på ett sätt som lämnat en tydlig stratigrafi.

Fig. 10. Delar av det mycket söndergrävda odlingslagret A233 kan ses i den mellersta delen av sektionen. Foto från söder: Mathias Bäck (U4602_7).

Fig. 11. Nedgrävningen A334 i det sydöstra hörnet av schakt 3 i S:t Göran 4. Foto från norr: Mathias Bäck (U4602_8).

Fig. 12. Beställaren Johan H. Larson, Hotell Rogge AB, visade ett stort intresse under hela förundersökningen. Foto från väster: Mathias Bäck (U4602_9).

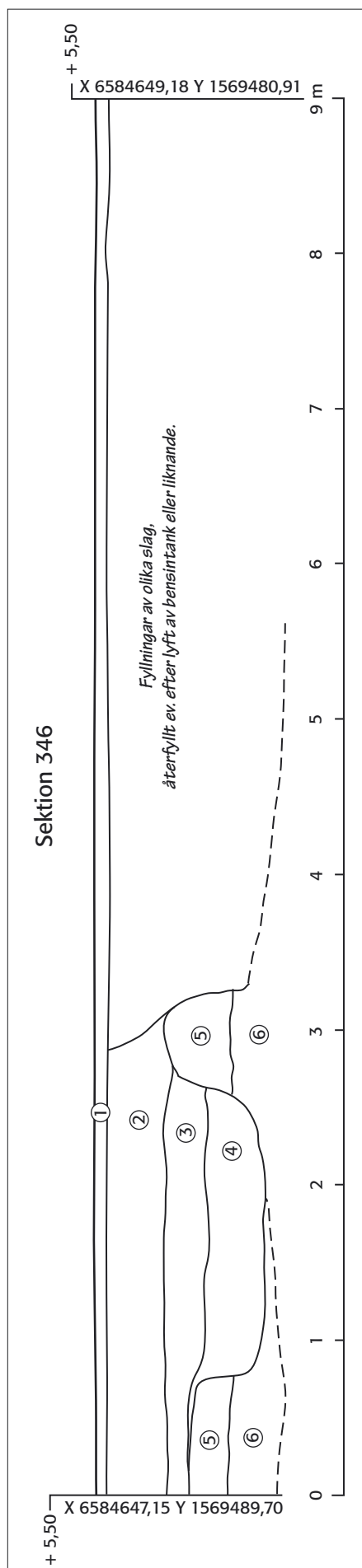

Fig. 13. Profil 346 (U4602_10).

Skala 1:40.

Lagerbeskrivning, Sektion 1:

1. Asfalt.
2. Bärlager (flertal).
3. Marklager A313.
4. Omgrävda lager (sand, humus) i flera skikt i nedgrävning/grop A334.
5. Odlingslager A290.
6. Svallad sand.

Odlingslagret A290 som genomgrävts av nedgrävningen/gropen A334 hade en tjocklek som varierade mellan 0,25 och 0,4 meter. Lagret hade en utbredning i den östra delen av schaktet. Hela den västra delen av schaktet utgjordes av en djupgrävd grop (TX270) som var grävd tre meter ner från nuvarande marknivå. Denna tolkades som en sentida störning vilken möjligen hänger samman med att man ur marken lyft en tank eller liknande som hört till bensinstationen som fanns på platsen tidigare. Det kan i sammanhanget påpekas att inga föroreningar efter bensinstationen påträffades i något av de upptagna schakten varför platsen förefaller att ha miljösanerats vid nedmonteringen av stationen. I schaktets sydöstra del fanns även en äldre kabeldragning (TX266) som var täckt av tegelstenar (fig. 12).

Kulturlagrets (A290) övre respektive nedre nivåer ligger på +4,76–+4,34 RH70.

Fyndmaterial och kronologi

Totalt 54 fyndposter har registrerats. Detta motsvarar ett urval av de fynd som förekom i odlingsjorden och de identifierade kulturlagren från de fyra schakten. Anledningen till att ett urval gjorts är att lagrens innehåll redan från början representerar ett urval och att de är påtagligt omblandade. Samtliga odlingslager innehöll spik och ben. I lager A356 fanns även enstaka brända ben. Vissa fynd kasserades efter registrering. Den något större mängden yngre rödgods som tillvaratogs från lager A356 i S:t Görans 3 har endast delats upp i två fyndposter, en för fat och skålar och en för grytor/krukor. Anledningen till att enskilda kärl inte registrerats var för sig är det redan omtalade, hårda urval som materialet representerar. En bedömning av antalet kärl inom var post har dock angivits.

De fyndkategorier som finns i materialet framgår av fyndtabellen, bilaga 2. Endast några företeelser och fynd ska närmare kommenteras. Sammantaget kan man konstatera att materialet är förhållandevis litet eroderat. Möjligen ska detta uppfattas som att de bevarade kulturlagren, vilka sannolikt är ett och samma lager, inte brukats konsekvent utan att vi måste vara öppna för att området tidvis fungerat som trädgårdsmark eller att endast extensiv odling förekommit. Dessa iakttagelser styrks av en text författad av biskop Johannes Mathiae år 1663. Efter att ha stått öde och förfallet under en tid förefaller hospitalstomten under 1600-talet ha börjat nyttjas som humlegård (Jägerstad 1959:736). Denna humleodling är sannolikt anledningen till att fyndmaterialet är påtagligt litet eroderat för att vara tillvarataget i odlingsmark. Humleodling medför inte omgrävning i lika hög grad som om man skulle ha odlat kål, sädes-

slag eller liknande grödor. Humleodlingen har också kunnat spåras arkeologiskt (utan makrofossilanalys) genom att den övre delen av den ”orörda” sanden var småfläckig eller prickig. Det är helt enkelt spår efter humlestängerna som körts ned i undergrunden.

De vanligaste fyndkategorierna i dessa odlingslager var ben (matrester) och keramik i form av yngre rödgods och flintgods. Det förefaller vara en jämn fördelning mellan bords- och kökskärl i materialet vilket antyder att det inte skett något särskilt urval innan materialet deponerats, eller att materialet härrör från någon specifik verksamhet som till exempel ett kök. Vad gäller keramiken kan vi konstatera att den helt övervägande delen av materialet är av inhemskt ursprung. Ett par identifierade fajansskärvor är sannolikt tillverkade i Marieberg eller Rörstrand i Stockholm. Endast ett importerat kärl har säkert kunnat identifieras. Det rör sig om ett rundbukigt krus (tyska *Krüge*), sannolikt ett så kallat Bartmankrus, tillverkat i Köln omkring 1525–1550 (F51). Dekoren i relief är av otvivelaktig typ vad gäller proveniensbestämningen. Denna utgörs av grenar med ekblad och ekollon. Utsidan har en kraftig, leopardfläckig saltglasyr. Skärvan påträffades i lager A356 i S:t Göran 3.

Inga kritpipshuvuden påträffades men dekoren på ett av de tillvaratagna skaften antyder holländsk import och en datering till 1600-talets slut eller 1700-talets början. Ett mynt, ½ Skilling, påträffades i A356 i S:t Göran 3. Myntet är präglat i Avesta år 1800. I övrigt kan nämnas ett fragment av manganglaserat kakel med växtornamentik. Denna typ av kakel förekommer under barocken och kan grovt dateras till 1600-talets senare del. Vad gäller keramiken kan vi konstatera att den kronologiska tyngdpunkten ligger i 1700- och 1800-tal. En skärva av ett kraftigt eroderat lergods med grov magring är svårdefinierad. Magring och gods är inte typisk för förhistorisk keramik i Mälardalen men det kan inte helt uteslutas att det rör sig om äldre keramik. Alternativt är det frågan om lertätning eller lerklining.

Den kronologiska bilden är i stort densamma i samtliga schakt med undantag av den äldre stengodsdateringen från schaktet i S:t Göran 3. Den kronologiska tyngdpunkten för det samlade materialet ligger, liksom keramiken, i perioden 1700–1900.

Referenser

- Ahlberg, N. 2005. Stadsgrundningar och planförändringar. Svensk stadsplanering 1521–1721. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Agraria 2005:94.
- Beronius, L. Arkeologisk förundersökning. Södermanland. Strängnäs, Källgatan, delen Storgatan–Trädgårdsgatan. Fornlämning 314. Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm. Rapport i ATA, dnr 2601-91.
- Bäck, M. u. å. Stadsarkeologiskt register för Strängnäs stad. GIS-modell för ajourhållning och antikvarisk bedömning av arkeologiska ärenden i Strängnäs. Riksantikvarieämbetet, UV Mitt. Stencil.
- Collmar, M. 1959. Sociala inrättningar, sjukvård och fattigvård. I: Jägerstad, H. (red.). Strängnäs stads historia.
- Elfwendahl, M. Schaktkontroll. Trädgårdsgatan mellan Nikandergatan och Källgatan, Strängnäs. Södermanland. Riksantikvarieämbetet, UV Mitt. Rapport i ATA, dnr 2313-78.
- Fjästad, M. 1999 (red.). Tidens tand – förebyggande konservering. Magasinshandboken. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Hedman, A. Antikvarisk kontroll. Fornlämning 31, Gyllenhjelmmsgatan och Trädgårdsgatan, Strängnäs, Södermanland. Riksantikvarieämbetet. Rapport i ATA, dnr 2227-87.
- Jägerstad, H. (red.) 1959. Strängnäs stads historia. Lund.
- Järpe, A. Strängnäs. Medeltidsstaden 10. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer Rapport 1979. Stockholm.
- Larsson, S. 2000. Stadens dolda kulturskikt. Lundaarkeologins förutsättningar och förståelsehorisonter uttryckt genom praxis för källmaterialsproduktion 1890–1990. Archaeologica Lundensia IX. Lund.
- Larsson, S. & Johansson-Hervén, C. 1998. Källmaterialsproduktion och förståelsehorisonter i stadsarkeologin. META 1998:2.
- Ljung, J-Å. Förundersökning av kulturlager från 1700-tal och senare. Södermanland. Strängnäs. Kvarteret S:t Göran 5, 6 och 7. Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm. Rapport i ATA, dnr 3554-89.
- Norberg, L. 1999. Bebyggelselämningar i Strängnäs. Kvarteret Lagmannen. Södermanlands museum. Arkeologiska meddelanden 1999:5.
- Persson, B. 1994. Järnvägsgatan. Riksantikvarieämbetet. UV Stockholm, rapport 1994:5. Stockholm.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 422-3019-2006.

Länsstyrelsens dnr: 431-8069-2006.

Projektnummer: 1220529.

Intrasisprojekt: M2006:027.

Undersökningstid: 2–5 oktober 2006.

Projektgrupp: Mathias Bäck och Annika Nordström.

Underkonsulter: Trimtec Stockholm.

Exploateringsyta: 1 500 m²/löpmetr.

Undersökt yta: 103,5 m²/löpmetr.

Läge: Ekonomiska kartan, blad 10H 6d, Strängnäs.

Koordinatsystem: RT R07.

Koordinater för undersökningsytans sydvästra hörn:

x 1569471,29 y 6584637,81.

Höjdsystem: RH70.

Dokumentationshandlingar som förvaras i Antikvarisk-topografiska

arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm: 1 profiliriting i skala 1:20 med

U4602_10 och 9 foton med Unr 4602:1–9.

Fynd: Fynd med Fnr 1–48 är inlämnade för fyndfördelning till Statens historiska museum (SHM), Stockholm.

Bilagor

Bilaga 1. Kontexttabell

<i>ID</i>	<i>Namn</i>	<i>Klass</i>	<i>Subklass</i>
200	Schaktområde	Område	Schakt
204	Optokabel	Topografiskt objekt	Störning
210	Odlingslager	Arkeologiskt objekt	Lager/fyllning
220	Schaktområde	Område	Schakt
225	Dagvatten ?	Topografiskt objekt	Störning
229	Avlopp	Topografiskt objekt	Störning
233	Odlingslager	Arkeologiskt objekt	Lager/fyllning
233	Odlingslager	Arkeologiskt objekt	Lager/fyllning
233	Odlingslager	Arkeologiskt objekt	Lager/fyllning
259	El, matarkabel	Topografiskt objekt	Störning
262	Schaktområde	Område	Schakt
266	Äldre kabel	Topografiskt objekt	Störning
270	Grop	Topografiskt objekt	Störning
290	Odlingslager	Arkeologiskt objekt	Lager/fyllning
313	Marklager	Arkeologiskt objekt	Lager/fyllning
334	Nedgrävning/grop	Arkeologiskt objekt	Nedgrävning/stolphål
348	Schaktområde	Område	Schakt
352	Kabelschakt	Topografiskt objekt	Störning
356	Kulturlager	Arkeologiskt objekt	Lager/fyllning
360	Stenkonstruktion?	Arkeologiskt objekt	Sten-/tegelkonstruktion
360	Stenkonstruktion?	Arkeologiskt objekt	Sten-/tegelkonstruktion
360	Stenkonstruktion?	Arkeologiskt objekt	Sten-/tegelkonstruktion
393	Undersökningsområde S:t Görän 3	Undersökning	
397	Undersökningsområde S:t Görän 4	Undersökning	

Bilaga 2. Fyndtabell

Fnr	Kon- text	Material	Sakord	Vikt g	Antal	Del	Godstyp	Prove- niens	Funktion	Under- dekor	Form- typ	Färg	Dekor	Anmärkning
1	290 (313)	Keramik	Krit- pipa	4	1	Skaft								
2	291 (313)	Keramik	Kärl	6	1	Mynning	Stengods	Tyskland	Förva- ringskärl		Mi- neral- vatten- flaska			
3	292 (313)	Keramik	Kärl	2	1	Buk	Yngre rödgoods	Inhemska	Kokkärsl		Gryta/ kruka			
4	293 (313)	Keramik	Kärl	13	1	Brätte	Yngre rödgoods	Inhemska	Kokkärsl		Gryta/ kruka			
5	294 (313)	Keramik	Kärl	14	2	Mynning	Flintgoods	Okänd	Bordskärsl	Växt- motiv	Skäl	Blåsvart		
6	295 (313)	Keramik	Kärl	13	3	Botten	Flintgoods	Inhemska	Bordskärsl		Fat			
7	296 (313)	Keramik	Kärl	3	2	Mynning	Flintgoods	Inhemska	Bordskärsl					
8	297 (313)	Keramik	Kärl	10	1	Hänkel	Yngre rödgoods	Inhemska			Gryta/ kruka			
9	298 (313)	Keramik	Kärl	2	1	Mynning	Yngre rödgoods				Skäl		Invän- dig vit- dekor	
10	299 (313)	CU-leg	Knapp	8	1									Mässing. Cirka 1790- 1850
11	233	Keramik	Kärl	14	3	Botten	Flintgoods	Inhemska	Bordskärsl		Fat			
12	233	Keramik	Kärl	17	1	Botten	Flintgoods	Inhemska	Bordskärsl	Växt- motiv	Fat			Tryckt de- kor
13	233	Keramik	Kärl	14	1	Brätte	Flintgoods		Bordskärsl	Blom- mor	Fat	Blå		Tryckt de- kor
14	233	Glas	Vin- flaska	14	1									
15	233	Glas	Flaska	4	1									
16	233	Glas	Butelj	2	1									Kasserad
17	233	Glas	Flaska	5	2									Kasserad. T i relief på buken
18	210	Keramik	Kärl	34	12		Flintgoods	Inhemska	Bordskärsl		Fat			Flera olika kärsl
19	210	Keramik	Kärl	1	1	Buk	Porslin	Inhemska?	Bordskärsl					
20	210	Keramik	Kärl	2	1	Mynning	Porslin	Inhemska	Bordskärsl		Fat	Guld		
21	210	Keramik	Kärl	2	1		Fajans	Inhemska	Bordskärsl			Blå		
22	210	Keramik	Kärl	45	2	Mynning	Yngre rödgoods	Inhemska	Brukskärsl		Fat		Invän- dig vit- dekor	
23	210	Keramik	Kärl	4	1	Buk	Yngre rödgoods	Inhemska	Kokkärsl		Gryta/ kruka			
24	210	Keramik	Kärl	5	1	Buk	Yngre rödgoods	Inhemska	Kokkärsl		Gryta/ kruka			
25	210	Keramik	Kärl	7	1	Buk	Yngre rödgoods	Inhemska	Bordskärsl		Fat		Invän- digt ristad/ sgraffiti	
26	210	Keramik	Kärl	14	1	Buk	Yngre rödgoods	Inhemska			Gryta/ kruka			
27	210	Keramik	Kärl	13	1	Mynning	Yngre rödgoods	Inhemska	Kokkärsl		Gryta/ kruka			
28	210	Keramik	Kärl	35	1	Mynning	Yngre rödgoods	Inhemska	Serve- ringskärsl		Skäl		Invän- dig vit- dekor	
29	210	Keramik	Kakel	3	1									

Fnr	Kon- text	Material	Sakord	Vikt g	Antal	Del	Godstyp	Prove- niens	Funktion	Under- dekor	Form- typ	Färg	Dekor	Anmärkning
30	210	Keramik	Kakel	69	1									Mangangla- syr. Barock- kakel, 1600- talets mitt
31	210	Keramik	Krit- pipa	5	2	Skaft								
32	356	Glas	Föns- terglas	5	4									Kasserade
33	356	Glas	Butelj	78	8									Kasserade. G 1/3 Liter
34	356	Glas	Flaska	7	2									Kasserade
35	356	Glas	Vin- flaska?	19	2									Kasserade
36	356	Glas	Flaska	53	3									..YLIN.. STOCKHOLM
37	356	Glas	Bägare?	1	1									
38	356	Glas	Dryck- esbä- gare	2	1									
39	356	CU-leg	Mynt	0	1									½ Skilling koppar- mynt, Gus- taf IV Adolf, Avesta 1800
40	356	Glas	Glas	5	2									
41	356	Keramik	Krit- pipa	4	2	Skaft								
42	356	Slagg	Slagg	23	1									
43	356	Skiffer	Stylus?	5	1									
44	356	Järn	Kniv	4	1									
45	356	CU-leg	Bleck	1	1									
46	356	Keramik	Kakel	1	1									
47	356	Keramik	Kärl	3	1	Brätte	Fajans	Inhemsk (Marie- berg?)	Bordskärl		Fat	Violett		
48	356	Keramik	Kärl	1	1		Fajans	Inhemsk	Bordskärl			Blå		
49	356	Keramik	Kärl	42	12	Mynning	Flintgods	Inhemsk	Bordskärl	Växt- motiv	Fat		Relief	Mer än ett kärl
50	356	Keramik?	Kärl	6	1									Möjligen förhistorisk keramik. alt. lerklining
51	356	Keramik	Kärl	10	1	Buk	Stengods	Köln	Bordskärl	Växt- motiv	Krus		Relief	Cirka 1525– 1550. Bart- mankrus
52	356	Keramik	Kärl	80	12	Mynning	Yngre rödgoods	Inhemsk	Serve- ringskärl	Kon- cen- triska cirklar	Fat		Invän- dig vit- dekor	Mellan 5 och 12 kärl
53	356	Keramik	Kärl	383	42	Mynning	Yngre rödgoods	Inhemsk	Kokkärl		Gryta/ kruka			Mellan 8 och 12 kärl
54	356	Keramik	Kärl	12	1	Mynning	Yngre rödgoods	Inhemsk	Förva- ringskärl		Kruka			Blomkruka

Bilaga 3. Dokumentation av kulturlager och deras nedbrytning

Dokumentation av nedbrytning av kulturlager

1. Kulturlagrets innehåll
2. Förekomst av organiskt material i kulturlagret
3. Kulturlagrets kornstorlek
4. Kulturlagrets fuktighetshalt
5. Kontaktyta mellan kulturlagren
6. Kulturlagrets tjocklek
7. Undergrundens beskaffenhet

Sammanfattning av kulturlagren karaktär i kvarteret S:t Görän 3 och 4

I detta fall kommer en gemensam bedömning att göras för samtliga lager som påträffades vid undersökning då det bedömts utgör en och samma kulturlagerhorisont. Bedömningen gäller således lager A210, A233, A290 och A356.

1. Kulturlagret utgörs i huvudsak av humus, sand, silt, småsten och tegelkross.
2. I stort sett inget synligt organiskt material har bevarats. Enstaka trärester förekommer men dessa har bedömts vara av sent datum. I övrigt har endast förkolnat trä bevarats.
3. Siltig sand.
4. Tämligen torrt.
5. Generellt tydlig kontaktyta uppåt. Detta förklaras sannolikt av att övre delen av kulturlagret schaktats av då bärlager påförts. Relativt tydlig kontaktyta nedåt. Spår av infiltration finns, generellt cirka 0,05–0,15 m.
6. 0,25–0,6 m.
7. Överst svallad sand, längre ned svallad sand varvat med lera.

Slutsatserna är att odlingslagren i denna del av staden, i den svallade delen av Västerviken, dränerats relativt väl och har därmed en stor genomsläpplighet och syresättning. Det finns emellertid exempel i närområdet där bevarat trä konstaterats (se Hedman, rapport i ATA) varför man inte helt kan utesluta att åtminstone större objekt av organiskt material kan finnas bevarade.

Hospitalets Quarter

Under den första veckan i oktober 2006 genomförde Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Mitt, en arkeologisk förundersökning i kvarteret S:t Göran 3 och 4 i centrala Strängnäs i Södermanland.

Anledningen till undersökningen var Hotell Rogges planer på ombyggnation av fastigheten. Kvarteret ligger vid Västerviken, i den medeltida stadens västra utkant. Enligt den äldsta kartan över Strängnäs, omkring år 1640, ligger nuvarande kvarteret S:t Göran inom vad som då benämndes "Hospitalets quarter".

En till synes heltäckande odlingshorisont kunde identifieras i samtliga upptagna schakt. I övrigt fanns mycket få lämningar av arkeologiskt intresse. Den samlade kronologiska spännvidden i fyndmaterialet sträcker sig emellertid från 1500-talet första hälft till 1900-talets början.

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar